

ԵՐԲԱՐԴ ՏԱՐԻ

Σ. 49

Ծ Ա Ն Ո Ի Յ Ո Ի Մ Ն

въ Армянскомъ пер. въ д. Армян. церкви.

ԱՆԿԵՐԻՆԻ 15. 1863 թ.

Քինէստաիոյ Լազաիսումբ-Քոյոմն

Ֆինլանդիան թէև ընդարձակ երկիր է, բայց առհասարակ աղքատ, յոյժ կռնոտ և լի ճահիներով. ցորենն բուսա-

նույն է այն տեղ սակաւ և անբերու-
թիւնը պատահում է ստեպ ստեպ: Ու-
նի նա միայն մեծամեծ անտառներ, ու-
րով է և նորա զինաւոր առեւտուրը:
Բայց Ռուսիայն այս երկրէս մեծ օգուտ
չունի, ըստ որում աղքատ է նա, և ու-
րովհետեւ Աղբքսանդր Ե. Այստը խոս-
տացաւ նորա արդիւնքները ի գործ դը-
նել միայն նորա սեպհական պիտոյիցը
համար: Ռուսիոյ նորանից ունեցած
օգուտն՝ միայն այն է, որ Ռուսաց և
այլ տէրութեանց նաւերը, որք արեւ-
տրական գործեր են կատարում ի մէջ
Փեթերպուրկի և օտար սահմանաց շըր-
ջելով Ֆինլանդ եզերաց մօտով, չեն են-
թարկուում վտանգներ, որովհետեւ և
թէ Ֆինլանտիան ըստ առաջնոյն պատ-
կանէր Շվեդաց, պատերազմի ժամա-
նակ՝ առեւտրական գործերն Փեթեր-
պուրկի հետ չէին կարող կատարուիլ
առանց վտանգի: Զնայելով որ Ֆին-
լանտիան բաւական երկար ժամանակ
կազմում էր Շվեդիոյ հետ մի տէրու-
թիւն, Ֆինլանտացիք երբէք սերտ բա-
րեկամութիւն չեն ունեցած Շվեդաց
հետ: Շվեդք մի և նոյն կերպիւ, որպէս
Լեհացիք (Ռուսիոյ արեւմտեան նա-
հանգներում), ստանում էին իւրեանց
թագաւորներէից երկիրներ Ֆինլանտիոյ
մէջ և իշխում էին նոցա վերայ, նոքա
ազնուականք էին, բուն բնակիչքն՝ նո-
ցա ստրուկներ, և մի և նոյն կերպիւ,
որպէս Ռուսիոյ արեւմտեան նահանգ-
ներում, ազնուականքն արհամարհում
էին դիւղացւոյ լեզուն և սովորութիւնը:
Եւս պատճառն, որ միշտ այն պատե-
րազմների մէջ, որք լինում էին Շվե-
տաց և Ռուսաց մէջ՝ Ֆինլանտացիք
առանձին համակրութիւն չէին ցուցա-
նում իւրեանց տէրացը, և ահա պատ-
ճառն, որ միշտ այդ պատերազմները վեր-
ջանում էին յօգուտ Ռուսիոյ: Իսկ
երբ որ Այստը Աղբքսանդր Ե. յայտ-
նեց՝ թէ ինքն՝ միաւորելով Ֆինլան-
տիան իւր տէրութեանը՝ պիտի թողու
նորան՝ նորա լեզուն, նորա օրէնքը և
նորա Աւագախումբ - Դոդովը, ժողո-
վուրդն ուրախութեամբ յանձն առաւ
հպատակութիւնը:

Եւս կատարուեցաւ ի 1809 թուա-
կանին: Աւագախումբ-Դոդովը բացումը
նշանակուեցաւ Մարտի 16 ին Պօրիօ
անուն փոքրիկ քաղաքի մէջ: Աւագա-
խումբ-Դոդովը բացման հանդիսի հա-
մար ինքն Այստը (որպէս այս տարւոյս
մէջ և նորա Օգոստոսի 17-ը օրոր-
դին), եկաւ ի Պօրիօ՝ իւր քանի մի մօ-

տաւոր անձանց և նախարարաց հետ:
Նորա մուտք էր հանդիսաւոր: Ղանկա-
կահարութիւնքը և թնդանօթաց ար-
ձակումը շարունակ: Նա գնում էր
բազմախուռն ժողովուրդի միջէն ձիոյ վե-
րայ նստած: Մարտի 16 ին թագաւորն
ամպհովանւոյ տակ, զոր տանում էին
երեւելի ազնուականք, գնաց յեկեղեցի,
և անտի՝ ժամասացութիւնը վերջանա-
լէն յետոյ, մտաւ Աւագախումբ - Դո-
դովի համար նշանակուած դահլիճը:
Եւս տեղ առաց նա մի ճառ և յայտ-
նեց Աւագախումբ - Դոդովի բացումը.
յետ այսորիկ՝ ըստ սովորութեան՝ չորս
դասուց աւազները երգուեցան ի հպա-
տակութիւն իւրեանց Մեծ Իշխանին
և սկսան իւրեանց գործը:

Աւագախումբ - Դոդովին առաջար-
կուած բոլոր խնդիրներն քննուեցան և
առաջադրուեցան հաստատութեան հա-
մար: Ամենայն ինչ կատարուեցաւ հան-
դարտութեամբ, խոհեմութեամբ և հաս-
տատուն կերպիւ: Սորա համար ևս, երբ
որ ժողովի գործերը վերջացան, Թա-
գաւորն բարեհաճեցաւ ասիլ Աւագա-
խումբ-Դոդովի անդամոցը. «Նա լիա-
պէս վստահ զօրով ձեր բնաւորութեան
ազնուութիւնը, հաստատուն մնալով իմ
մաքուր և անարատ դիտաւորութեանց
մէջ, և ցանկալով միայն ձեր բախա-
ւորութեանը, առի ձեր խորհրդակցու-
թեանց լիակատար աղատութիւն...
Զեր յայտնած կարծիքներն ապացու-
ցանում են ձեր խոհեմութիւնը և սէրը
առ հայրենիս... Իմ հողորդութեանց
ամենալաւ պատու պիտի լինի ինձ, երբ
որ անսանձ Ֆինլանդ ժողովուրդը, ար-
տաքուստ հանդիսաւոր, ասն մէջ ազատ,
ընդ հովանեաւ օրինաց և բարի բարուց
պարապած երկրագործութեւ և արուես-
տակերտութեամբ, իւր իսկ բարեբաստու-
թեամբն իմ դիտաւորութեան ճշմարիտ
լինելը ճանաչող և իւր ճակատագիրը
օրհնող»: Համարեա թէ յետ ասան
տարւոյ, նոյն թագաւորն բացաւ Աւա-
գախումբ-Դոդով ի Աւարշա: Լեհա-
ցիք փոքր ինչ յաւաջ պատերազմում
էին ընդդէմ Ռուսիոյ՝ Աւաջին Նա-
փօլէտնի դրօշակների տակ: Բայց Աղբք-
սանդր Ե. յոյս ունէր յաղթել նոցա
թշնամութեանը մեծահոգութիւն: Հա-
սան արդեօք նա իւր նպատակին: Աւաջ,
նչ: Աւագախումբ - Դոդովը առաջին
բացմամբ՝ սկսուեցան նոցա անհնարա-
ւոր պահանջումներն, տրտունջն, շփո-
թութիւնքն և պատրաստութիւնքն 1831
թուականի ապստամբութեան: Եւս ա-

մենայն ինչ վախճան ունեցան Լեհա-
տանի համար: այն, որ Լեհացիք զրկուե-
ցան Աւագախումբ - Դոդովին և քանի
մի արտօնութիւններէն: Իսկ Ֆինլան-
տացւոց համար ինչ հեռւանք ունե-
ցան: այն, որ նոցա Աւագախումբ - Դո-
դովը, որ համարեա թէ 50 տարի բա-
ցուած չէր, այժմ բացուեցաւ:

Թագաւոր Այստը ըստ վիպութեան Նորին
կայսերական Բարձրութեան կովկասեան Փո-
խարքայի վասն գերազանց — Ջերմեանդ և օդ-
ատկար ծառայութեան Անդամայ Սիւնհոգոսին
Ս. Էմիլիանի Մալար Արեւելիոյ, և Անդրեւ
Եպիսկոպոսի՝ Ամենողորմածարար բարեհաճեցաւ
Օգոստոսի 30 ին ներկայ ամի վարձատրել զնո-
սա Սեբէյի Աւագախումբ - Դոդովը ասորիճանի շա-
նչաւոր:

— Օգոստոսի 17-ը Ժառանգն ի խրիմ գնալու
ժամանակ՝ անցաւ Նոր Նախիջևանէն, ուր և
վայելեց Պ. Աւագախումբի տանը պատրաս-
տուած ճաշը:

— Օգոստոսի 17-ը Ժառանգն արժանացոյց իւր
այցելութեանը նաև Տիֆլիս քաղաքը, ուր Ն. Ա.
Բարձրութեան անցոյց Օգոստոսի 28-ն, 29-ն, և
Սեպտեմբերի 1-ն և 2-ն: Կայսերալը Ժառանգն
մեծ բնդունելութիւն գտաւ այն տեղ ի բոլոր
դասուց հասարակութեան:

— Տաճկաստանէն ի Ռուսաստան դադլուող
խարբերոցի Հայերն, որպէս ծանուցիւք լրագրիս
45 և 46 երրորդ համարներում, առ մեզ հասած
լուրերին նայելով՝ հաստատած են արդէն իւր-
եանց բնակութիւնը խրիմաւ այլ և այլ քաղա-
քաց և դիւղութիւն մէջ:

— Ի Փեթերպուրկի սկսուեցաւ այս օրերումս
հրատարակուիլ մի նոր աղբյուրի լրագիր ընդ
անուամբ «Հեթանոս Բազմալեզ լրագիր» խմբագ-
րութեամբ: Ռուսաստանը Պ. Ռաֆայէլի Պատկա-
նեան: Այս օգտակար ձեռնարկութեան ցանկա-
նում ենք ամենայն յաջողութիւն:

— Եւս օրերումս մայրաքաղաքիս մէջ հրա-
տարակուեցաւ ուսներէն լեզուաւ Համառօտ հա-
շուեցուցան ներկայ վիճակի Լազարեան ճեմա-
րանի Արեւելեան լեզուաց ընդ այսպիսի վերնա-
գրով. «Краткія Описанія о естествомъ Азавес-
скаго Имперіума восточныхъ языковъ въ 1862/63
академіическомъ году»: Մտադիր լինելով լրագ-
րիս յաջորդ համարների միայն մէջ աւելի ընդար-
ձակ խօսել այն հաշուեցուցական վերայ, այժմ
կրաւականանք քաղելով նորա միջէն միայն
հեռւեալ տեղեկութիւնքը: Լազարեան ճեմա-
րանի մէջ գտանուում են այժմ ընդ ամեն 136
աշակերտ, յորոց 97-ն Հայք են, 36-ն Ռուսք, 2-ն
Լեհացիք և 1 Վերմանացի: Սոցա միջէն 7 աշա-
կերտ գտանուում են Մասնական (спеціальныя)
դասատուներում, 117 գիմնադիական դասա-
տուներում, իսկ 14-ն Նախալիթարանում: 136
աշակերտաց միջէն 4-ն ուսանում են Նորին կայ-
սերական Մեծութեան հաշուով, 17-ն՝ կովկա-
սեան և անդր-կովկասեան հաշուով, 40-ն՝ Լա-
զարեան Պայազաւոյց հաշուով, 20-ն երկուց
մայրաքաղաքաց եկեղեցեաց հաշուով, 44-ն
իւրեանց սեպհական արդեամբքը, այն է թոշա-
կաւորք, 7-ն՝ կիսաթոշակաւորք և 4-ն ձրիավար
երթեկեք: Եւս տարւոյս մէջ աւարտեցին իւր-
եանց ուսման ընթացքը գիմնադիական դասա-
տուներում, ւ. երկրորդ խմբի վաշտաւոր (ա-
ռաջին կարգի վիպականը ստանում են միայն
մասնական դասատանց աշակերտքն)՝ շրջագա-
սաները ասորիճանը պատրաստուելու և ասորիճանը պատրաստուելու:

Մանտինեանց և Պաղտատեանց : Բ. Երբորդ
կարէի վայելանալ առանց հարցադնոթեանց և
Համարարան ծրարելու իրաւունքով Պաղտատեանց
նեանց, Բորչալեանց, Գալստեանց, Բիշմիշեանց
և Մատաթեանց : Բ. Երբորդ կարէի վայելանալ
Պաղտատեանց, Զարուիթեանց, Բէժան-
բէժեանց և Հաճապեանց : Սոյա միջէն երկուքն
մասն ի մասնական դատաւունս Ղազարեան ճե-
մարանի, իսկ միւսքն ի Համարարան և յարքու-
նի ծառայութիւն :

— «Նոր Նախիջևանի Հայ Հասարակութիւնը,
Ռուսաց եկեղեցւոյ շինութեանը համար, նուի-
րեց 1,000 ռուբլ. արծ. որոյ վասն և արժանացաւ
Հնորհակալութիւն լսելու յՕգոստոսիս Վայ-
սերուհոյ և ի Վայսերադն ծառանդէն : Ահայտ
գործս գովելի է և օրինաւոր :

— Հոկտեմբերի 7ին Փետրպուրկեան Հա-
մարարանի մէջ սկսուեցան դատաւարութիւնըն
յաւմենայն առարկայից :

— Դ. Պոլէն Սեպտեմբերի 21էն գրում են
թէ առաջիկայ Մարտի 1էն Տաճկաստանի մէջ
պիտի բարձուին ներքին մարտաւունները :

— Իրադիրներն հաստատում են Ասորեստա-
նի մէջ եղած անհանգստութեանց լուրը : Ապ-
տէլ-Քատերն թոյլութիւն է խնդրած Գամաս-
կոսէն եղանելու համար, որովհետեւ նոյն քաղա-
քի բնակիչքն՝ նորա ասածին նայելով՝ խեղճի-
ւն նայում իւր վերայ, Ասորեստանի վերջին կո-
տորածի ժամանակ քրիստոնէից օգնութիւն
ցոյց տալոյն պատճառաւ :

— Իշխպոսէն հասած լուրերն ծանուցա-
նում են թէ Նեղոս գետը այնքան է բարձրա-
ցած, մինչ զի մեծ երկիւղ է պատճառում ամե-
նեցունց : Չորն ծածկած է տասն քիլոմէթր եր-
կայնութեամբ երկաթուղին՝ որ տանում է Ա-
ղեքսանդրիայէն ի Գայիրէ : Ի Գաֆր - Զայաթ
եղած գեղեցիկ կամարջն վնասուեցաւ : Փոխար-
քայն ինքն ի գործ է դնում հարկաւոր եղած
միջոցները, անձամբ ներկայ գտանուելով գոր-
ծաւորաց մօտ : Բայց վերջին լուրերին նայելով,
չորն սկսած է արգէն նուաղել :

ՄԵՏԸ-ՔՄԻ ԱՌԵՒՏՈՒՐՆ ՄՈՍԿՈՒՍՅԻ ՄԷՋ

Մայրաքաղաքիս մամուլներէն ի լոյս
եղած «Աքսիօներ» անուն ռուսերէն
լրագրի մէջ (Հ. 11, ի 16 Մարտի 1863
ամի) տպագրուած է մի յօդուած՝ մեր
Հայ վաճառականաց վերայ, և թէպէտ
անցած է արդէն նոյն յօդուածի հրա-
տարակման օրէն իրր կէս տարի, սա-
կայն մենք հաւան մնալով միշտ այն ի-
մաստաւոր առածին, որ ասում է, « Ի՞նչ
է անաղան, քան ոչ երբէք », աւելորդ
չենք համարում երկու խօսք խօսել այն
յ ղուածի վերայ, հաւաստի գորով թէ
մեր այդքան անաղան խօսելն՝ եթէ մեծ
օգուտ չերէ, զոնէ վնաս ևս չպիտի ու-
նենայ :

Յայտնի է ամենեցուն՝ որ քաղաքիս
մէջ մեծաքսի (Բէլէ) առևտուրն գլխա-
ւորապէս դաւանուում է ի վաղուց ան-
տի Հայոց ձեռքում : Այս դիպուածս
որքան պարծանք է մեր ազգայնոց, այն-
քան նախանձելի է երևում օտարաց, և
այն շահն՝ զոր ստանում են մեր հայերն
այդ առևտուրէն՝ որքան և սակաւ լինի՝

ծակոտող վուշ է և պիտի լինի այլոց
աչքերին : Այս օրոյ բնաւին չենք զար-
մանում Աքսիօների մէջ, Ուսման
հասն ստորագրութեամբ տպագրուած
յօդուածի բովանդակութեանը : Չենք
զարմանում և չենք զայրանում այդ
յօդուածի գրողի վերայ, որովհետեւ նու-
րա գրուածը է միայն չար նախանձու և
ատելութեան պտուղ : Այս մեր կար-
ծիքն է, իսկ մեր պատուելի Հայ վաճա-
ռականաց կարծիքը յայդ մասին թէ ի՞նչ
է, չգիտենք. ըստ որում նոքա լուռ ու
մունջ են կեցած : Յիշեալ յօդուածն է.

« Յոյժ ցանկալի է, մանաւանդ յայտ
ժամանակի, զարձուցանել մի հայե-
ցուածք յայն՝ թէ Հայերը ի՞նչպէս են
առնում այս տեղ իւրեանց առևտուրը :
Այժմ կարելի է ասել թէ օրը նոցանն
է. նոցա ապրանքը՝ մեծաքսը՝ լաւ է
ծախուում, բայց բերուած կայ յոյժ սա-
կաւ : Հայերը այս բանս, որպէս աներկ-
բայելի է, ի վաղուց հասկացած են, և
բարձրացնում են զինները սաստիկ. այս-
պիսի ժամանակում ուշադրութեան ար-
ժանի է այն, որ նոքա բնաւ չեն երևում
վաճառականաց ժողովարանումը (Էկ-
սպէր), նոցանից մի քանիսն միայն դա-
լիս են ի ժողովարան, այս ևս շատ ուշ,
իսկ միւսերն պանդուկում նստում են ու
նստում : Ինչհետեւ իրր որ նոցա
ապրանքն չէ ծախուում, զննին օր ըստ
օրէ սկսանում են պակասիլ, այն ժամա-
նակ Հայերը ամենեքեանք ժողովարա-
նումն են, օրապահութիւն են առնում
ամբողջ օրեր, ուշ չգարձուցանելով ոչ
մի եղանակի վերայ (նոքա կանգնում են
միշտ ժողովարանի մօտին), աշխատում
են, վաղվազում են, նայում են մի կեր-
պիւ ծախել իւրեանց ապրանքը : Այս-
պիսի ժամանակ ինչ որ կամենաս՝ կա-
րող ևս առնել նոցա հետ : Հայը պատ-
րաստ է քակել ձեր համար 100 հակ
մեծաքս, նայեցէք ապրանքը ինչպէս կա-
միք, զննեցէք նորան որքան կամիք, նա
կը շարժէ միայն զուրիւր. զինը նշանա-
կեցէք ինքներդ, ժամանակի համար նա
չխօսիր. նշանակեցէք 18, 20, 24 ամիս
(Բաշանու մեծաքսն առ հասարակ ծա-
խուում է այսպիսի ժամանակով), նա
ոչ մի խօսք չասէր : Իսկ երբ որ նորա
ապրանքը զնոյնը շատ կան, և մեծաք-
սն սակաւ է, Հայն արդէն ցոյց կտայ
իւրեան. այն ժամանակ նա անմաշկելի
է, նա չէ նայում ձեր վերայ, խօսել ան-
գամ չկամի ձեզ հետ. ահա զինն զին է
նշանակում ձեզ, և զարձեալ երկիւղ է
կրում՝ արդեօք աժան չէ թողած և չէ

սխալուած : Գործն ընթանում է իսկ և
իսկ ասիական կերպիւ :

«— Ունին դու Նուխու մեծաքս,
հարցանում էք դուք Հային :

«— Ի՞նչ :

«— Հարցանում եմ, ունին դու Նու-
խու մեծաքս :

«— Ունիմ, ակամայ պատասխանում
է Հայը : Ո՞րքան կամիս :

«— Երեք հակ :

«— Երեք հակ չեմ ծախում, առ 10
հակ, և կարելի է մտածում ես ժամա-
նակով զննել :

«— Այն տեղ կտեսնենք, յառաջ
ցոյց տուր ապրանքդ :

«— Հայը տեղեցը չէ շարժում :

«— Յոյց տալու բան չկայ, ժամա-
նակով չեմ ծախում :

«— Կգնեմ նախախի :

«— Դարձեալ ասում եմ, թէ երեք
հակ չեմ ծախում, պատասխանում է
Հայը :

«— Աւելի կգնեմ, միայն ցոյց տուր :

«— Հայը ակամայ գնում է ձեր հետ
յամբար, և փոխանակ ցոյց տալու ձեզ
բոլոր հինգ կամ տասը հակը, զորս դուք
կամենում էք զննել, նա բաց է անում մի
հակի բերանը և աշխատում է շուտով
զարձեալ փակել :

«— Իմ ապրանքս շատ լաւն է, միա-
տեսակ, Աստուած վկայ, միատեսակ,
վատը չկայ, — հաւատացնում է նա ձեզ :

«— Բաց արա մի երկու երեքը, ցոյց
տուր, — ինչդրում էք դուք նորան :

«— Չէ, երբէք. ի՞նչ ցոյց տալ, ա-
սացի լաւն է, և Հայն աշխատում է
փակել ամբարը և չէ կամենում աւելի
խօսել ձեզ հետ :

«Այսպիսի հանգամանքներում դուք
պարտաւորուում էք զննել այն, ինչ որ
նա տայ ձեզ, և բախտաւոր համարելու
էք ձեզ, եթէ 10 հակի միջէն երկուսը
կամ երեքը դուրս գան այն մեծաքսից,
որ ձեզ հարկաւոր էր :

«Հայերի ծախած մեծաքսի դուամարը
մեծ է, բայց թէ որքան է լինում ամբողջ
տարւոյ մէջ՝ որոշակի ասել հնար չկայ :
Այս տեղի Հայ վաճառականաց մէջ
կան յոյժ պատուական և հարուստ ան-
ձինք » :

Պ. Ռուս վաճառականը, որքան մենք
կարողանում ենք հասկանալ, բաւական
խոհմովութեամբ է վերջացնում իւր խօս-
քերը, ասելով թէ մայրաքաղաքիս Հայ
վաճառականաց մէջ կան յոյժ պատուա-
կան և հարուստ անձինք : Եթէ կան
մեր Հայ վաճառականաց մէջ հարուստ

և պատուական անձինք, ինչ զարմա-
նալի բան է՝ թէ որ աղքատ և անպի-
տան վաճառականք ևս լինին: Սի-
օտարագործ վաճառականաց մէջ ևս չե-
զտանում և լաւերն և վատերն, մի-
արժան էր քանի մի անձանց պատճա-
ռաւ՝ այսպիսի անվայել կերպիւ խօսել
առհասարակ ամենայն Հայ վաճառա-
կանաց վերայ:

Այս ամենայն տարազէպ գործողու-
թեանց միակ պատճառ գտանում ենք
այն, որ մեր բազմաշխատ վաճառականքը
սակաւ են կարողում, չստանք թէ բնաւին
չեն կարողում, Հայերէն և Ռուսերէն օ-
րագիրները և լրագիրները: Այն նոքա
աւելի կարգային, և միշտ այսպիսի ան-
հիմն և զրպարտական գրուածքները՝
զօրեղ պատասխանատուութիւնը հերքե-
լու փութային, յայտ է թէ ոչ մի որ չէր
համարձակուէր այնպէս սևադոյն ներ-
կերով նկարել Հայ վաճառականներին,
որպէս նկարեց վերոյիշեալ յօդուածի
հեղինակն:

ԵՒԴՈՒՄԱՆՅԱՆ

27 Յունիս 1863 թ. *):

Երբոր ազգը մեծամեծ յոյսերով կը սնանի
թէ Սահմանադրութեան շնորհիւ իր ապագան
նիւթապէս և բարոյապէս պիտի բարեկարգէ, մեր
տարաբազդ հայրենիքը Եւրոպիոյ այնպիսի վե-
ճակի մը մէջ է իր հոգեւոր առաջնորդ Յակոբ
սրբազանի կառավարութեան ներքեւ, որ հրաշք
պիտի համարուի եթէ որ և իցէ բարեկարգութիւն
մը նշոյլ տեսնէ:

Մեր սրբազան առաջնորդին անուսումնա-
սեր բարքը, անողորմելի կամահաճութիւնը, ինք-
նազուլու իշխելու տենչը, ժողովրդեան մէջ յա-
րուցած երկպառակութիւնը, մէկ քանի իր ընտ-
րած անձանց ձեռք ամեն ուղածն իբրեւ օրէնք
քաղցնելու անյաղ փափաքը, և զուլս ամենայ-
նի իրեն յրաժանեալ զի տիրեցեալ՝ ի սկզբունքն
այնպիսի դժնդակ արգելքներ են, որ յուսահա-
տութիւնը տիրած է Եւրոպիոյ Հայ հասարակու-
թեանս վրայ:

Բայց որպէս զի առանց գործի լոկ խօսած
չըլլանք, մեր Ս. առաջնորդին մէկ քանի գոր-
ծերը պատմենք որ ազգը տեսնէ թէ զաւառաց
առաջնորդներն ինչքն կրնեն փոխանակ իրենց
սրբազան պաշտօնին նուիրական պարտաւորու-
թիւններուն անթերի գործադրութեանը հսկե-
լու: Արդարեւ ցաւ է մեզ որ մեր առաջնորդն ալ
այն տեսակ հովիւներէն է որ իր իրենց հօտին
բերցը ժամանակը գալ, միայն այն ատեն հըս-
կողութեան դուռը կը բանան, այսինքն երբ ոչ-
խաղերուն գեղմը պիտի խուզեն, կաթը կ'իթեն,
պանիրը մակարդեն, մածնէն իւղը վերցունեն և
թանկն պարարին: Հոգ չէ որ ուրիշ ժամանակ
բանաւոր հօտը սովալլուի տանջուի:

Ապացոյց. ո՞ր է Եւրոպիոյ բարեկարգ վար-

*) Այս նամակս ուղարկուած է Մասիս
լրագրին. Խմբագրել:

ժարանք, որ ժամանակաւ մինչդեռ ուրիշ տեղեր
ուսմանց յարգը չէին գիտէր, Եւրոպիոյ ազգայ-
նիքս կարեւոր ուսմանց վարժարան ունէինք, իսկ
այսօր շնորհիւ մեր Գեր. առաջնորդին՝ խեղճ
հայ մանկտին ուսման ծարաւով կը պապակի:
Ո՞ր է այն միաբանական սէրն ու եղբայրութիւնը
որ ասկէ քսան երեսուն տարի առաջ մինչ ու-
րիշ տեղեր բռնութիւնը կը կառավարէր և մաս-
նաւորներու կամքը օրէնք էր, Եւրոպիոյ առաջ-
նորդները 12 հոգիէ բաղկացեալ ժողով մը ու-
նէին, որուն միջնորդութեամբ ազգին և ազգայ-
նոց իրաւունքը կը պաշտպանուէր: Ափսոս որ
12 տարիէ ի վեր գէթ այն ժողովն ալ չկայ: Ինչ-
չու որ 12 տարի առաջ երբ մեր այժմու Ս. առաջ-
նորդը դեռ քանի մը ամսուան եկած էր, չգի-
տեմք ինչ ոգով զանի ցրուեց, և մինչև ցայսօր
շատ ազգայնոց կրկին ժողով մը կազմելու փոր-
ձերն ապարդիւն և միաբանութիւնն անհետ է-
ղաւ, և մինչդեռ երբ տարի առաջ Սահմանադ-
րութեան զաւառական հրահանգները Եւրոպիոյ
ալ եկան, մեռեալ ատաւերու կարգը անցան մեր
Գեր. առաջնորդի աչքին, ինչու որ ինքն իրեն
կամակից գործակից խորհրդակից և խելակից
մէկ քանի իշխան աղաներ ունի, և ի պահան-
ջէն հարկին ազգն ալ անոնք են՝ ժողովուրդն ալ:

Հարցուր եթէ կրնաս թէ ասոր վախճանն
ո՞ր կերթայ. Գեր. առաջնորդն իր սովորական
զենքերն ունի, տրտունջ և գանգատ, խեղճ ժո-
ղովուրդն այնչափ անուն կրնաւոր իրմէ, այն է
տգէտ, խռովայոյլ, անմիաբան, անսեր և այլն,
որ իր բուն անունն ալ կը մոռնայ. և ինքն այն-
քան աղքատութեան մէջ տառապող կը ձևա-
նայ, որ իր ծախքերն հոգալու անգամ անբա-
ւական կը ցուցնէ զնոքը, թէ և իր հոգեւորն և
ձեռնասուն Ահարոն վարդապետին դրպանը լե-
ցուցած՝ Կ. Պօլսոյ զրկած է որ դռնէ ի դռն
պտտուելով՝ Կ. Պօլսոյ Պատրիարքութեան ճան-
բան հարթէ և դիրքացնէ իր առջև... քանզի
մեր Ս. Առաջնորդը որ քանի մը անգամ է հրա-
ժարական գրած եմ կըսէ, Եւրոպիոյ առաջնոր-
դութեան անհղի դերագոյն դահի մը կը ցան-
կայ, այն է Կ. Պօլսոյ Պատրիարքութեան:

Եթէ իրեն հարցուի՝ Եւրոպիոյ յետադիմու-
թեան բուն պատճառը ժողովուրդն է. իսկ ժո-
ղովուրդն ալ շօշափելի փորձերով դիտէ որ Գեր.
առաջնորդն է. ասկէ քանի մը տարի առաջ Կ.
Պօլսոյ գտնուած ատենը՝ ուր Պատրիարքութիւն
ձեռք բերելու գաղտնի էր, տեղւոյ ազգայինք
միաբանեցան ընկերութիւն մը հաստատեցին,
դպրոց կառուցին, վարժապետներ դրին, բայց
հազիւ թէ մեր Ս. առաջնորդն իր նպատակին
չհասնելով Եւրոպիոյ դարձաւ, ընկերութիւնը
կռուոյ ասպարէզ եղաւ, իր կանոնաւոր կառա-
վարութիւնը կորսնցուց, և դեռ կը կաղայ ու պի-
տի կաղայ քանի որ իրին առաջին նեցուկը՝ որ
Առաջնորդը պիտի ըլլար՝ ընդհակառակն իրեն
խափանարարն է:

Իսկ իր արդարաւորութեան փորձը արդէն
աշխարհածանօթ կերպով տուած է մեզ՝ Եւրո-
քի օղու անուն անձին ազգին պարգեւած առնը
իր ձեռնասուն շնորհունակ Ահարոն վարդապե-
տին շնորհիւ ազգին ձեռքէն հանելովը. վասն
զի իր աշակերտին կամքը ընելու համար, առանց
ազգին հարցունելու՝ նոյն տանը կից եղող պա-
տի մը պատճառաւ որ Պօլսեցի Տէմիրճի հոյ մը
նոր գնած էր, և իբրեւ թէ Ահարոն վարդապե-
տին ազգականն է եղեր, թշուառ Եւրոքի օղուն
բանտարկուեցաւ Գեր. առաջնորդին հրամանաւ,
և երբ տունը ազգին տրուած ըլլալը իրեն իմաց
տրուեցաւ, իր ձեռնասունին կամահաճութիւնը

ազգին դոյնցը պահպանութեան նախամեծար
սեպեղով երկուքին շնորհիւ ազգը տուն մը կոր-
սնցուց:

Արդ՝ եթէ Ազգային կեդրոնական վարու-
թիւնն այսպէս անխնամ թողու զԵւրոպիոյ, և
մեր Ս. Առաջնորդն ալ այսպէս իրեն կամքը իբ-
րեւ օրէնք, հրամաններն իբրեւ պատգամ, և որո-
շումներն ալ իբրեւ անդառնալի վճիռ ընդունել
տալ և ի գործ դնելը շարունակէ, դարձեալ կը-
սեմք որ անհնար է հոս սիրոյ և միաբանութեան
գործադրութիւն, քանի որ մեր Ս. առաջնորդն
առ ազգն և առ անհատ ունեցած պարտակա-
նութիւնը, և ժողովուրդն ալ փոխադարձաբար
առ Առաջնորդն ունեցած պարտաւորութիւնը
չկատարելով, ատելութիւնը վերջին ծայր հա-
սած, և ժողովրդեան ու Առաջնորդին մէջ սիրոյ
և միաբանութեան վերահասատուութիւնը ան-
յուսալի ըլլալէն զատ, եթէ Սահմանադրութե-
ն զաւառական հրահանգները չընտել սկսած են,
ցաւօք կրսնք որ հոս անգործադրելի պիտի
մնան շնորհիւ մեր Արեւադանին, որուն առաջնոր-
դութեան ներքեւ մենք բարոյապէս թշուառ ըլ-
լալէ զատ՝ մեր ապագայ սերունդին ալ ապեր-
շանկութեանը պատճառ պիտի ըլլայ, որուն
պատասխանատուութիւն ալ կարծենք ըստ մե-
ծի մասին ազգին ձեռնհաս իշխանութեանը կի-
նայ, եթէ չկրնանք լսել ընել մեր աղերսներուն
ու գանգատներուն ձայնը:

ՌՈՏՈՒՄՈՅԻՆ

Յունիս 3, 1863 թ. *):

Առևտրական գործոց պատճառաւ ամիս մ'է
որ Պանտրմայի կողմերը կը գտնուէի մասնաւո-
րաբար Պօլսոյ Ըհհիւր ըսուած դիւղը: Այս տեղի
հայ բնակչոց թիւը 50-60 տունի կը հասնի,
որոնք յետին խղճութեան մէջ ինկած են: Բա-
ւական է որ յիշեմ թէ վեց ամիսէ ի վեր Ս. Պա-
տրադ տեսած չունին, ինչու որ եկեղեցին դոյ
է. ամիս մը կեցայ հոն և մէկ օր մը միայն տեսայ
եկեղեցիին բացուիլը: Տէր Պարգիս անունով
խեղճ քահանայ մը աւուրջ հացի կարօտ վիճակի
մէջ կը տառապի, և ան ալ գիւղը պիտի ձգէ
հեռանայ, բայց վիճակին առաջնորդ Գեր. Երե-
սեան Յօհաննէս եպիսկոպոսն երկնչեղով չհա-
մարձակիր ձգել երթալու: Վարժատունը դոյ է
և քահանայն իր օրապահին հայրթայթելու
համար յանձն առեր է տարեկան 600 զուրուշ
վարձով տեղւոյն աղայքը կարդացունել, բայց
ստակ տուող չկայ:

Երաց այս թշուառ վիճակը քանիցս անգամ
գրուեր է Պանտրմա Գեր. առաջնորդին, բայց
դժբաղդաբար անպատասխան մնացեր է:

Ասկէ զատ, երկու տարի առաջ յիշեալ դիւ-
ղի բնակիչներէն Յօհաննէս անուն երիտաւոր
մը (ինչպէս որ մեր մէջ ընդհանուր սովորութիւն
եղած է) 3000 զուրուշ պարտք ունենալով, տե-
ղայքը պարտքը տալու խոստումով քահանայ
ձեռնադրել կուտան, բայց խոստումին չկրնա-
լով կատարել, Գեր. Երեսեանը զանի կանչէր և
Մահալը զրկէր է:

Ահաւասիկ թշուառ դիւղ մը կամ մանա-
ւանդ անտերունչ և լքեալ հօտ մը որ անձնուէր
հովուի մը կը կարօտի:

*) Այս նամակս ուղարկուած է Մասիս
լրագրին. Խմբագրել:

Խմբագրել է Տէր Երեմի Զ. ՄՍԵՐԵԱՆՅԱՆ: